

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 4 • Aralık 2021 • 69-99
Issue: 4 • December 2021 • 69-99

Din Psikolojisi ve Aile Çalışmaları

Psychology of Religion and Family Studies

Melike İlerisoy

Doktora Öğrencisi
Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: melikeilerisoy@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-9466-0410
İstanbul / Türkiye

Ali Ulvi Mehmedoğlu

Prof. Dr.
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: aliulvi@marmara.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8546-9614
İstanbul / Türkiye

PhD Student

Marmara University
Institute of Social Sciences
E-mail: melikeilerisoy@yahoo.com
Orcid: 0000-0001-9466-0410
İstanbul / Turkey

Professor

Marmara University
Faculty of Theology
E-mail: aliulvi@marmara.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8546-9614
İstanbul / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 28 Ağustos 2021 • 28 August 2021
Kabul Tarihi • Accepted 03 Kasım 2021 • 03 November 2021

* Bu makale, birinci yazarın *Dindarlığın aile işleyişi üzerindeki etkilerine yönelik psiko-sosyal bir araştırma* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Ö z e t

Din ve psikoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen bilimsel çalışmaların daha çok dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişkilere odaklandığı bilinmektedir. Bununla birlikte özellikle psikolojide aile çalışmalarının artmasına paralel olarak din psikolojisi alanında da dindarlık ve aile ilişkilerini ele alan çalışmaların artış gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda evlilik memnuniyeti, eşler arası çatışma, ebeveyn ve çocuk ilişkisi, aile içi sorumluluklar, boşanma, çocuk eğitimi ve genel aile işlevleri üzerine ve dinin büyük ölçüde olumlu etkilerine vurgu yapan sonuçlar ortaya konmuştur. Bu makalenin temel amacı din psikolojisi alanında gerçekleştirilen aile çalışmalarının sonuçlarını ortaya koymaktır. Araştırmada çift ilişkisi, ebeveyn çocuk ilişkisi ve başa çıkma başlıkları altında dindarlığın aile işleyişinde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz etkileri ilgili literatürüntarihsel gelişim seyri içerisinde ele alınmıştır. Metodolojik olarak konuyla ilgili Amerika ve Ortadoğu'da yapılmış bilimsel araştırmalara ilişkin literatür taraması yapılmış, ülkemizde yapılan çalışmalar da ele alınarak dindarlığın evlilik ve aile ilişkilerindeki rolü incelenmiştir. Din ve aile ilişkisini araştıran nicel çalışmalara ek olarak özellikle dindarlığın psikolojik olarak nasıl anlamlandırıldığı, aile ilişkilerine nasıl entegre edildiğine dair yorumlayıcı merceğı merkeze alan nitel araştırmalara da yer verilmiştir. Din psikolojisinde aile çalışmaları dindarlığın bireysel etkilerine kıyasla daha az ele alınır olmakla birlikte özellikle son yirmi yıldır bu alana ilginin arttığı, dindarlığın aile sistemine olan etkilerinin birçok bilimsel araştırmamanın konusu haline geldiğı, aile ve din değışkenleri arasında çok sayıda ampirik ilişkinin tespit edildiğı görülmektedir. Dindarlık ve sağlık ilişkisini inceleyen çok sayıdaki araştırmamanın bu iki olgu arasındaki ilişkiye dair ortaya koyduğu olumlu sonuçlar, dindarlığın bireyden aileye doğru daha geniş bir perspektiften ele alınmasına imkân sağlamıştır. Bununla birlikte araştırmacılar, din ve aile yaşamı üzerine yapılan çalışmaların birçok yönden henüz gelişme aşamasında olduğunu ifade etmektedir. Bu makalede, dindarlık ve aile sistemleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik araştırmalar bireyden aileye doğru genişleyen bir perspektiften ele alınmaktadır. Makalenin temel önermesi, din psikolojisi alanında gün geçtikçe artan aile çalışmalarının tarihsel seyrine ışık tutarak din ve aile hayatı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan güncel çalışmalara bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmanın önemli olduğudur.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Aile çalışmaları • Aile psikolojisi
Dindarlık ve çift ilişkisi • Dini başa çıkma

A b s t r a c t

It is known that scientific studies examining the relationship between religion and psychology mostly focus on the relationship between religiosity and mental health. However, in parallel with the increase in family studies in psychology, studies on religiosity and family relations have also started to increase in the field of psychology of religion. Results have been presented emphasizing the largely positive effects of religion on marital satisfaction, spousal conflict, parent-child relationship, family responsibilities, divorce, child education and general family functioning. The main purpose of this article is to present the results of family studies in the psychology of religion. In the study, the positive and negative effects of religiosity on family functioning under the headings of couple relationship, parent-child relationship and coping were discussed in the historical development of the relevant literature. Methodologically, the literature on scientific research conducted in America and the Middle East on the subject was reviewed, and the role of religiosity in marriage and family relations was examined by considering the studies carried out in our country. In addition to quantitative studies investigating the relationship between religion and family, qualitative studies that take into account the interpretative focus on how religiosity finds meaning in the individual mind and how it is integrated into family relationships are also included. Although family studies are less discussed in the psychology of religion compared to the individual effects of religiosity, it is seen that the interest in this field has increased especially in the last two decades, the effects of religiosity on the family system have become the subject of many scientific studies, and many empirical relationships have been identified between family and religion variables. The positive results of many studies examining the relationship between religiosity and health have provided the opportunity to consider religiosity from a broader perspective, from the individual to the family. However, researchers state that studies on religion and family life are still in the development stage in many ways. In this article, empirical studies examining the relationship between religiosity and family systems are discussed from a perspective that expands from the individual to the family. The main proposition of the article is that it is important to approach the current studies on the relationship between religion and family life from a holistic perspective, by shedding light on the historical course of family studies that are increasing day by day in the field of the psychology of religion.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Family studies • Family psychology
Religiosity and couple relationship • Religious coping

Giriş

Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip psikoloji bilimi içerisinde aile psikolojisi yaklaşık otuzlu yaşlarını süren, hak ettiği yere henüz gelmeye başlayan genç bir alandır. Son çeyrek yüzyılda önemli ölçüde gelişen Aile Psikolojisi, bu süreçte psikolojinin bilimsel araştırmaya konu olan diğer alanlarında olduğu gibi birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Bir yandan bireysel ve biyolojik sistemlere odaklanması bakımından daha sınırlı bir gelişme göstermiş, öte yandan kültür, etnisite, din ve politika gibi alanları kapsayacak şekilde bir sistemik yaklaşımla çalışma alanını daha kapsamlı bir hale getirmiştir. Aile psikolojisinin gelişim çizgisine benzer bir şekilde din psikolojisi de dine / maneviyata / kutsala ilişkin her türlü deneyimin insan yaşantısının önemli bir parçası olduğu gerçeğine karşın psikoloji bilimi içerisinde çeşitli nedenlerle geç ve görece sınırlı bir gelişim göstermiştir. Benzer şekilde dinin aile hayatında önemli bir rol oynadığı öteden beri kabul gören bir durum olmakla birlikte din ve aile ilişkileri üzerine ampirik literatürde, “din” ve “dindarlık” hakkındaki bilimsel bilginin genişliği ve derinliği sınırlı kalmıştır. Bireysel hayata dinin etkileri yoğun olarak çalışılan bir konu olmuş, dinin aile işlevleri üzerindeki yansımaları, dindar çiftlerin sahip oldukları dini değerlerin evlilik ve aile yaşamını ne şekilde etkilediği hakkında yeterince çalışma yapılmamıştır (Nelson ve ark., 2011).

Din psikolojisi araştırmalarında olduğu gibi din ve aile bağlantısını ele alan araştırmaların metodolojik açıdan karşılaştığı güçlükler, bilimsel paradigmaya uygun şekilde araştırılmasının önündeki en önemli güçlüklerden biri olmuştur. Özellikle 1980 ve 1990’larda dini, evlilik ve aile işleviyle ilişkilendiren çalışmaların %83’ü bu ilişkiyi sınırlı sayıda maddeyi içeren envanterler aracılığıyla değerlendirmiştir (Mahoney ve ark., 2001). Ayrıca bu kavramların ölçülebilir bir biçimde tanımına olanak sağlayan kavramsal bir temel eksikliği de bulunmaktadır. Kavramsallaştırma ve ölçümdeki bu sınırlamalar, din olgusunun mevcut çalışmalarda ne kadar yeterli biçimde işlediğine ilişkin soruları gündeme getirmektedir. Dini olguların ölçülmesi genellikle sınırlı olsa da bir ölçü olarak din kavramı birçok çalışmada istatistiksel açıdan önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu nokta, araştırmalar henüz dinin etki mekanizmasını ve işlevindeki süreçleri açıklayamasa bile din ve aile bağlantısının incelenmeye değer ölçüde önemli olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak aile araştırmacılarının dini geleneklerin aile hayatını nasıl etkileyebileceğine yönelik aşırılığa ya da indirgemeciliğe kaçan bir tutum sergilediği belirtilmektedir (Mahoney ve ark., 2003). Sözü edilen metodolojik güçlüklerle karşın son yıllarda psikoloji, psikiyatri, tıp, gerontoloji ve epidemiyoloji

gibi bilimsel disiplinlerde dindarlığın farklı yönlerinin araştırılmasına yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Din psikolojisi bağlamında kutsalın anlaşılması özellikle son yirmi yıldır hızlı bir şekilde artmakta olan bilimsel araştırmaların konusu olmuş, buna paralel olarak din ve aile ilişkisini araştıran çalışmalar da din-aile bağına ilişkin korelasyonların ampirik düzeyde elde edilebildiği bir noktaya ulaşmıştır. Din ve aile işleyişi arasındaki bağlantı, dinin olumlu ve olumsuz etki mekanizmalarına odaklanılarak her zamankinden daha dengeli ve kapsamlı bir biçimde araştırılır hale gelmiştir (Dollahite ve ark., 2004).

Dindarlığın aile işleyişini olumlu veya olumsuz olarak etkilediği net bir şekilde söylenemese de çalışmaların yaygınlığı, dindarlık ile evlilik ve aile ilişkileri arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir. Dinin evlilik ve aile ilişkilerinde oynadığı rolü inceleyen araştırma bulguları dinin, çiftler ve aileler için evlilik memnuniyetinde ve istikrarında artış, daha olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimleri, baş etme ve sorun çözme dahil birçok farklı alanda katkı sağladığını göstermektedir (Spilman ve ark., 2013). Bununla birlikte dindarlığın, inanç ve uygulama dahil tüm boyutlarıyla birlikte ampirik, kavramsal ve bağlamsal bir duyarlılık içerisinde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Araştırmacılar din ve aile işleyişi arasındaki olumlu ilişkilere vurgu yapmakla birlikte bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Mahoney ve arkadaşlarına (2001) göre bireylerin evlilik ve ebeveynlik hakkındaki dini mesajları nasıl içselleştirdiğini ve din temelli inançların ve davranışların aile hayatı üzerindeki etkilerini doğrudan ele alan az sayıda araştırma bulunmaktadır. Çoğu araştırmacı dini gözlemlebilir davranışlara ve bu davranışların nicel ölçümüne dayanan bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Literatürde, dindarlığın nicel ölçümlere dayanan nitelikleri “uzak” (distal) dini değişkenler olarak tanımlanmaktadır (Mahoney ve ark., 1999). Çoğunlukla dini katılım, bir inanç topluluğuna bağlılık gibi maddeler üzerinden dindarlığın ölçümü, özellikle bir sistem olarak aile işleyişinde bu etkinin bağlamsal boyutlarını gözden kaçırmaya yol açarak sistemik bir hassasiyet içerisinde aileyi değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Dini fenomenlerin uzak niteliklerine odaklanmak, bireylerin dini inancı aile etkileşimlerine ne şekilde entegre ettiklerini gözden kaçırmaya neden olabilir.

“Yakın” (proksimal) olarak tanımlanan dini faaliyetler ise bireysel ve ailesel deneyimlerle, bireylerin dindarlığa ilişkin yaşam olayları karşısında sürekli olarak değişen ve dönüşen kendi içsel algılarıyla yakından bağlantılı, birey ve aile yaşamının öznel alanıyla ilgili faaliyetlerdir. Din-

darlığın yakın ölçümlerine odaklanmanın daha derinlikli veriler sağlayacağı bilinmesine karşın bu yaklaşım aile çalışmalarında yeterince kullanılmamıştır. Dinin günlük aile yaşamında oynadığı rol hakkında daha ayrıntılı verilere ulaşabilmek için yakın değişkenleri dikkate almak büyük önem taşımaktadır (Mahoney ve ark., 1999). Dindarlığın yakın değişkenlerine odaklanmak daha zorlayıcı bir metodolojiyi gerektirse de din ve aile etkileşimine dair açıklayıcı ve bütüncül bir çerçeve sunabilir.

Çoğu aile, yakınlık ve mesafe, sevinç ve üzüntü, uyum ve çatışma, birliktelik ve ayrışma, yüzeysellik ve derinlik, rutin ve aşkınlık, can sıkıntısı ve heyecan, durağanlık ve değişim, mahremiyet ve sınır ihlali gibi çift değerli etkileşim biçimlerinden oluşan bir spektrumda hareket etmektedir. Bu bağlamda dindarlık ve aile işleyişi arasındaki bağlantıya yönelik birçok paradoksal durumun varlığından söz edilebilir. Örneğin; din, duygusal bağları ve aidiyeti destekleyen birleştirici bir güç olurken, dini öğretilere ilişkin yorum farklılıklarından ötürü duygusal uzaklaşmaya ve bölünmeye de yol açabilir. Dini hayatın hem dünyevi hem de aşkın yönleri bulunmaktadır ve her ikisi de aileleri anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Güçlü bir dini kimlik bir aileyi tek merkezde birleştirerek farklı inanç düzeylerine sahip sosyal gruplardan ayıran sağlıklı sınırların gelişmesine yardımcı olabilir. Ailelerdeki bu varyanslar göz önüne alındığında, aynı aile veya inanç topluluğundaki deneyimlerin çeşitliliğini açıklayabilecek büyük farklılıkların ortaya çıkması olağan görünmektedir. Dolayısıyla bu çelişkili durumları göz önünde bulundurarak yapılan çalışmalar, dinin işlevsel ve işlevsel olmayan yönlerini bir arada değerlendirmeye ilişkin düalist bir bakış açısı, din ve aile ilişkisine dair daha derinlikli iç görüler sağlayabilir. Bu kapsamda makalede, dindarlık ve aile işleyişi arasındaki ilişkiyi, dindarlığın hem olumlu ve olumsuz etkileri bağlamında hem de yakın ve uzak değerşkenler açısından inceleyen araştırmalara yer verilmiştir.

Araştırmalar dinin yaşam için anlam sağlayabileceğini göstermektedir; sevilen birinin kaybı veya zorlayıcı deneyimler karşısında rahatlık sağlamak (Burke ve ark., 2011); bireyleri psikolojik ve sosyal açıdan birbirine yardım sağlayan topluluklar halinde organize etmek (Stark, 2012); nesiller arası aktarımı ve etkileşimi sürdürmek için bağlam sunmak (Putnam & Campbell, 2010); ölüm kaygısıyla başetmeye yardımcı olmak (Dezutter ve ark., 2009); stresle pozitif başa çıkmayı teşvik etmek (Goekke-Morey ve ark., 2014); evlilik ve aile ilişkilerini, aile bağlarını geliştirmeye yardımcı olacak şekilde kutsallaştırmak (Fincham & Beach, 2014) gibi dinin yararlı etkilerini gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Yaratıcı ve din hakkındaki düşünceler ve algılar, eylemler üzerinde büyük etkiye

sahiptir. Buna göre dini inançların insanları suçluluk, baskı ve hipokraziye yönelttiği (Inozu ve ark., 2012); evlilik, aile ve toplumda cinsiyet eşitsizliklerine neden olabildiği (Schnabel, 2016), rasyonel düşünme becerisini kesintiye uğrattığı (Routledge ve ark., 2016); özellikle çocukların fiziksel istismarını mümkün kıldığı (Simonice ve ark., 2013) yönünde olumsuz etkilerinden de söz edilmiştir. Aile sistemi ile bağlantılı olarak dinin çift yönlü doğasını araştıran aile teorisyeni Burr (2012), öznel algıların bir sonucu olarak kutsalın ailelerde yapıcı ve yıkıcı etkilerde bulunabileceğini belirtmiştir. Araştırmalar dindarlığın otoriter eğilimler ve cinsiyetçi yaklaşımlar üzerinden işleyen istenmeyen sonuçları olabileceğini göstermektedir (Dollahite ve ark., 2004).

Birçok araştırmacı dine psikolojik bir bakış açısıyla yapılan araştırmaların büyümeye devam edeceği yönünde bir kanaat taşımaktadır (Dollahite ve ark., 2012). Din ve sağlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren araştırma bulguları, dünya genelinde dini ve manevi alana yönelimin artması ve kültürel alanda din ve maneviyatın çeşitliliğine duyarlı danışmanlık ihtiyacı bu eğilime katkıda bulunan önemli faktörlerdendir. Özellikle psikoloji, sosyoloji ve aile çalışmaları alanında geniş bir literatür, dini inanç ve uygulamalarla, bir inanç topluluğuna aidiyetin bireyler üzerinde bir dizi olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu araştırmalar dindarlık ile ruhsal ve fiziksel sağlık arasındaki bağlantıya da dikkat çekmektedir (Dollahite & Marks, 2018; Koenig ve ark., 2012).

Sınırlı sayıda olmasına rağmen dindar müslümanları inceleyen çalışmalar, daha yüksek dindarlık düzeyi ile zihinsel ve fiziksel sağlık, mutluluk ve iyi oluş arasında ilişki ortaya koymuştur (Ayten, 2013; Abdel-Khalek, 2013). Dindar müslümanlar hakkındaki literatüre önemli katkılar sağlayan ve çoğunlukla dindarlığın bireysel sonuçlarına odaklanan bu çalışmaların birçoğu müslüman kadınlar arasındaki cinsiyet rollerini veya kadınların toplumdaki rolünü incelemiştir (Alghafli ve ark., 2014). Çok az sayıda araştırma müslüman ailelerin ilişki biçimlerini, İslam'ın evlilikler için algılanan faydalarını veya olumsuz etkilerini ele almıştır. Son zamanlarda, literatürdeki bu boşluğu gidermek için bazı akademisyenler odaklarını müslüman bireylerden müslüman ailelere genişletmiştir. Alghafli ve arkadaşlarının (2014) dindar müslüman ailelerle görüşerek yürüttüğü çalışmada katılımcılar dini inancın evlilik istikrarına ve mutluluğa katkı sağladığını, rol ve sorumlulukların ana hatlarıyla belirlenmesinde yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Ek takip araştırmaları, Ramazan ritüelleri, dua ve namaz dahil dini uygulamaların birleştirici olduğunu ve aile hayatındaki çatışmanın azaltılmasına yardımcı olduğunu göstermiştir

(Alghafli ve ark., 2014; Hatch ve ark., 2017). Müslümanlar ayrıca namazın ve toplu ibadetlerin birlikte vakit geçirme fırsatı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Birçok ebeveyn çocuklarına dua etmeyi, yaratıcıyla bağ kurmayı öğretme ve çocuklarda dini bağlılığın temellerini oluşturma sorumluluklarının olduğunu ifade etmiştir (Hatch ve ark., 2017). Bu sonuçlar, müslüman aileler için dini inanç ve uygulamaların aile hayatında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Makalenin konusu ve kapsamı doğrultusunda aşağıda, özellikle odağını bireyden aileye doğru genişleten ve aile psikolojisi alanında dini inanç ve uygulamaları ele alan ampirik araştırmalar aile işleyişi, çift ilişkisi ve ebeveyn çocuk ilişkisi başlıkları altında ele alınacaktır. Bu alanda yapılan nicel araştırmaların yanısıra özellikle din ve dindarlığa ilişkin kavramların bireysel zihinde nasıl yapılandırıldığına bağlı olarak dindarlığın aile işleyişinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu fenomenolojik düzeyde ele alan nitel çalışma sonuçları da aktarılacaktır.

a. Dindarlık ve Aile İşleyişine Yönelik Ampirik Araştırmalar

Aile psikolojisi, aile yaşam döngüsünün normatif aşamalarını ve ailesel krizler sırasında gözlemlenen ilişki ve etkileşim süreçlerini kapsamaktadır. Din ve aile hayatı üzerine kapsamlı değerlendirmeler sunan araştırmalar 2000'li yıllarda yayınlanmaya başlamıştır (Mahoney ve ark., 2001). Araştırma bulguları dini inançlar ve evlilik ilişkileri arasında güçlü korelasyonlar ortaya koymuştur. Aile hayatında özellikle evlilik ilişkisinin farklı alanlarına odaklanan araştırmalar, dindarlık ve evlilik kalitesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Fiese & Tomcho, 2001). Yapılan çalışmalar evlilik alanında çift ilişkisi, evlilik doyumu, evliliğe adanmışlık, boşanma, aile içi şiddet ve din arasındaki bağlantılara odaklanmıştır. Ebeveynlik alanında ise çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum ve inançlar, ebeveynin bakım ve disiplin stratejileri, çocuk ve aile uyumu araştırmalara konu olan diğer başlıklardandır (Mahoney ve ark., 2001). Ek olarak din ve maneviyatın, ilişkileri, iyileşmeyi ve esnekliği güçlendirmek için önemli bir kaynak olabileceğini gösteren, dindarlığın travma ve iyileşme üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar da yapılmıştır (Bryant-Davis & Wong, 2013; Brewer-Smyth & Koenig, 2014). Aşağıda din ve aile hayatı arasındaki etkileşimlere yönelik olarak gerçeleştirilen araştırmaların sonuçları, mevcut literatür çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla din ve aile hayatı üzerine yapılan çalışmalarda öne çıkan bulgular çift ilişkisi, ebeveyn çocuk ilişkisi, ruhsal esneklik ve baş etme başlıkları altında gözden geçirilecektir.

a.a. Dindarlık ve Çift İlişkisi

Dini inanç ve uygulamaların fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki olumlu etkilerini ele alan çalışmaların yanı sıra dindarlığı sosyal bağlam ve kişilerarası ilişkiler üzerindeki etkileri açısından ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Son on yıldır dindarlık ve evlilik memnuniyeti ilişkisi araştırmacıların giderek daha fazla ilgi gösterdikleri bir alan haline gelmiştir (Dollahite ve ark., 2018; Ellison ve ark., 2011).

Dindarlık ve evlilik ilişkisini konu alan araştırmalar dindarlığın evlilikler üzerindeki olumlu etkilerinden söz etmektedir. Geçmişte yapılan araştırma bulguları, dindarlığın evlilik istikrarını desteklediğini ve olumlu etkileşimleri, duygusal yakınlığı, eşe ve evliliğe bağlılığı teşvik ettiğini göstermektedir (Call ve Heaton, 1997). Araştırmalar, dini inancın evlilik doyumunu arttırmak, eşler arası sorun çözme becerilerini desteklemek ve ailesel krizlerle baş etmek gibi faydalar sağlayabileceğini göstermektedir (Mahoney ve ark. 1999). Evlilik kalitesini neyin öngördüğünü anlamaya yönelik yaklaşımların evli çiftlerle yapılan çalışmaların merkezi haline gelmesiyle birlikte, dinin evlilik doyumunu için oynayabileceği rol dikkat çekmeye başlamıştır. Evliliği din bağlamında ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ele alınan başlıca konular evlilikte istikrar (Vaaler ve ark., 2009); evlilikte çatışma çözme (Spilman ve ark., 2013), bağlılık ve sadakat (Fincham & Beach, 2014) şeklinde sıralanabilir. Bu çalışmalar dindarlığın söz konusu değişkenlerle pozitif yönde ilişkisini ortaya koymakla birlikte dindarlığın evlilik doyumunu nasıl etkilediğine dair sınırlı sayıda çalışma bulunmakta ve çelişkili sonuçlar ortaya koymaktadır. Bazı araştırmalar, dindar çiftlerin dindar olmayan çiftlere göre daha yüksek mutluluk düzeyine sahip olduğunu tespit etmiş (Mahoney ve ark., 2008; Schramm ve ark., 2012), bazı araştırma sonuçları ise evlilik tatmini ve din arasında zayıf bir ilişki olduğunu göstermiştir (Al-Othman, 2012). Diğer bazı araştırma sonuçları ise sözü edilen değişkenlerle dindarlık arasında herhangi bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur (Luo & Klohnen, 2005).

Dindarlık ve evlilik doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğunu bildiren çalışmalar, dindarlığın evlilik memnuniyetine ve evliliklerin uzun ömürlü oluşuna katkı sağladığını, dindarlık ve evlilik uyumu ile evlilik memnuniyeti arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ellison ve ark., 2010; Fincham ve ark., 2011; Hernandez ve ark., 2011). Araştırma sonuçları, dindar çiftlerin evliliklerinden daha fazla memnuniyet duyduklarını, evliliğe adanmışlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu, ilişkilerini iyileştirmek için daha fazla çaba ve iş birliği içinde olduklarını ve çatışmayı daha iyi yönettiklerini göstermektedir (Mahoney ve ark., 1999). Benzer dini inanç ve uygulamalara sahip olan

eşlerin mutluluk düzeylerinin ve ilişki doyumlarının daha yüksek olduğu, daha az çatışma yaşadıkları ve boşanma olasılıklarının daha az olduğu bildirilmiştir (Myers, 2006). Dini ritüellere birlikte katılan çiftlerin evlilik doyumlarının daha yüksek olduğu, güçlü bir dini bağlılığın, eşler arası anlaşmazlıkların çözümünde olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Lambert & Dollahite, 2006). Evlilik için ilişkiyel bir çerçeve sunarak bu alanda araştırmalara öncülük eden Mahoney (2010), birey ve çift olarak Yaratıcı ile ilişkinin aile yaşamına etki edebilecek önemli bir değişken olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal araştırmalarda dinin, büyük ölçüde dini katılım ve mezhepsel bağlılık şeklinde iki ana konu üzerinden ele alındığını belirten Mahoney ve arkadaşları (2003), evlilik doyumu da dâhil olmak üzere, dindarlık ve aile işleyişi arasındaki potansiyel ilişkiyi açıklayıcı bir kuramsal çerçeve sunabilmek için, dini katılım gibi dinin nispeten bireysel deneyimden uzak (distal) niteliklerin ötesine geçmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun yerine bireyin ruhsal dünyasında içkin olarak var olan, dini anlamın merkezinde yer alan (proximal) ve kutsal kabul edilen fenomenlere dair daha kapsamlı bir teorik çerçevenin geliştirilmesini önermişlerdir (Mahoney ve ark., 1999).

Din ve aile ile ilgili en etkili araştırmalardan biri Mahoney, Pargament, Tarakeshwar ve Swank'ın (2001) yaptığı, 1980'lerden ve 1990'lardan itibaren evlilik ve ebeveyn işlevselliği ile din arasındaki ilişkiyi inceleyen meta-analiz çalışmasıdır. İlgili literatürdeki 94 araştırmanın meta-analitik incelemesini yapan araştırmacılar beş temel bulgu ortaya koymuşlardır. Bulgulardan ilki, dini katılım gösteren ya da dini bir mezhebe bağlı olduğunu bildirenlerin, dini bağlılığı olmayanlara göre anlamlı olarak daha düşük boşanma oranlarına sahip olduğudur (%49'a karşılık %62). İkinci olarak bireysel dindarlık düzeyi ile evliliğe adanmışlık arasında anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır. Bireysel dindarlık düzeyi ile çiftlerin iletişim becerilerinin pozitif yönde ilişkili olduğu üçüncü bulgu olarak ortaya konmuştur. Dördüncü olarak, bireysel dindarlık düzeyi ile evlilik memnuniyeti arasında güçlü bir ilişki olduğu, beşinci ve son olarak ise daha dindar olan çiftlerin daha iyi iletişim becerilerine ve daha işlevsel çatışma çözme yöntemlerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Evliliğe uzun vadede yatırım yapma konusunda ortak değerlerin paylaşılması, çiftlerin uzun ömürlü bir "çift kimliği" ni benimsemelerine yardımcı olabilir. Bu açıdan bakıldığında evliliği çevreleyen birçok faktörün, evlilik ilişkisi, eş ve evlilikten memnuniyet düzeyi üzerinde büyük etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle dini inanç ve uygulamalar ile bağlantılı olarak, ortak dini faaliyetlerin evlilikte samimiyet ve bağlılığa, adan-

mışlığa katkıda bulunabileceği, dini ritüellerin aynı zamanda aile uyumunu kolaylaştırmak için önemli bir potansiyel olabileceği gösterilmiş, bir kısım çalışma aile memnuniyetini dini ritüelin ifade ettiği anlamla güçlü bir şekilde ilişkilendirmiştir (Mahoney ve ark., 1999; 2001).

Evliliklerinin kutsal olduğuna ve Yaratıcı'nın ilişkiye aktif olarak dahil olduğuna inanan çiftler birbirleriyle olumlu ilişkiler geliştirme eğilimindedir (Mahoney ve ark., 1999). Bu çiftler için evlilik ilahi bir planı yerine getirebilmeleri, huzur, tatmin ve güven hisleriyle kişisel gelişim basamaklarında ilerleyebilmeleri için Yaratıcı tarafından desteklenen bir birlikteliktir. Dindarlık düzeyi yüksek çiftlerin eşlerine ve evliliklerine bağlı olma olasılıkları daha yüksektir (Goodman & Dollahite, 2006). Dua ve kutsal metin okumaları yoluyla dini bir başa çıkma aracı olarak kullanan çiftlerin daha az depresyon ve kaygı yaşama eğiliminde olduğu (DeMaris ve ark., 2010), çatışmaları önleme, çözüme ve uzlaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Lambert & Dollahite, 2006). Duanın özellikle çiftlerin ilişkiye dair bireysel sorumluluklarını fark etmelerine yardımcı bir işleve sahip olduğu gösterilmiştir. Ayrıca dini inancı bir yaşam biçimi olarak benimseyen, dinin vazettiği sorumlu ve vicdan sahibi bir insan olma öğretisini benimseyen çiftlerin daha yüksek evlilik memnuniyeti yaşadıkları gösterilmiştir. Yaratıcının yaşama aktif katılımına yönelik farkındalık, bireyleri diğer insanların refahı ve mutluluğu için bireysel sorumluluklarının farkında olarak davranmaya motive etmektedir (Aghababaei, 2013). Dini bir yaşam biçimi olarak içselleştiren çiftlerin birbirlerine karşı daha nazik, diğerkâm ve sorumlu bir şekilde yaklaşma eğilimine sahip oldukları ortaya konmuştur (Ellison ve ark., 2011). 197 çift üzerinde yapılan bir araştırma, evliliklerini kutsal olarak tanımlayanların evliliğe daha fazla yatırım yaptıklarını, daha az evlilik çatışması yaşadıklarını ve anlaşmazlıkları çözmek için daha fazla iş birliği içinde olduklarını göstermiştir (Lambert & Dollahite, 2006).

Dindar bireylerin ilişkilerde yaşanan ve baş edilmesi güç sorunlar karşısında susmak ve sabretmek yoluyla tahammül edebileceği, çatışmaya rağmen bir arada kalmaya meyilli olduklarını ileri süren düşüncelerin aksine, bazı araştırmalar eşlerin kişisel dindarlık düzeyleri ile evlilik uyumsuzlukları arasında ampirik bir bağlantı olmadığını göstermektedir (Mahoney ve ark., 2001). Ek olarak ortak bir dini temele sahip çiftlerin daha az çatışma yaşadıkları, anlaşmazlıkları daha kolay çözümledikleri bildirilmektedir (Mahoney, 2005). Birçok çalışma, dindarlığın yapıcı çatışma çözme stratejileri ve sağlıklı iletişim becerileriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Mahoney ve arkadaşları (1999), evliliğini kutsal

olarak gören ve dini faaliyetlere birlikte katılan çiftlerin, işbirlikçi ve çözüm odaklı yaklaşarak çatışmaları daha kolay yönettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca, dindarlık düzeyi ile sözel şiddet ve duvar örme olarak tanımlanan duygusal bağlantıyı tamamen kesme gibi işlevsiz stratejiler arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu gösterilmiştir (Mahoney ve ark., 1999).

Goodman & Dollahite'nin (2006), yürüttüğü bir çalışmada ortalama 20 yıldır evli olan Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman çiftlerle yapılan görüşmelerin nitel analizi, çiftlerin büyük çoğunluğunun Yaratıcı'nın ilahi bir planı yerine getirmek için evlilik kurumunu yarattığı inancını paylaştığını göstermiştir. Yanıtlar, evliliğin bireysel, ilişkisel ve manevi yönlerini içeren üç yeni tema ile karakterize edilmiştir. Çiftler, Yaratıcı'nın evlilikte kişisel doyum, mutluluk, eş ile yakın ve sıcak ilişkinin nasıl kurulacağı konusunda ideal davranışa rehberlik etmek üzere aktif katılımının olduğunu belirtmişlerdir. Bu çiftler evlilik idealinin birbirini önemsemeye, bütünlüğü sağlamaya, Yaratıcı'nın sevgisini paylaşmaya ve Yaratıcı ile daha güçlü bir bağlantı kurmaya katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bu görüşmelerin analizi ayrıca çiftlerin çoğunun Yaratıcı'nın davranışlarını rol model olarak yönlendirdiğini, davranışlarından sorumlu olduklarını ve sadece kendi çıkarları için değil, aynı zamanda evlilik ve eşin yararı için de çaba gösterme sorumluluğuna sahip olduklarına inandıklarını göstermiştir. Ayrıca ilahi yardım istemek ve özellikle çatışma dönemlerinde Yaratıcı'dan destek almak için duayı bir kaynak olarak kullandıklarını, inançlarının ve Yaratıcı'nın ilahi varlığının istikrar ve birlik, büyüme, motivasyon, mutluluk ve huzur tesis etmelerine yardımcı olduğu inancını paylaştıklarını ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, Mahoney'in (1999) çalışmasına ampirik destek sunarak evliliklerinin kutsal olduğu inancını paylaşan çiftlerin ilişkiden daha fazla memnuniyet duyma, daha sağlıklı evlilikler yapma ve çatışmaları daha işlevsel biçimde çözebilme eğiliminde olduklarını düşündürmektedir.

Önceki araştırmalardan yola çıkarak, 1.227 kişinin katılımıyla yapılan bir diğer çalışma, evliliğin kutsallaştırılması inancının evlilik doyumunu üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ve çiftlerin stresi daha iyi yönetmelerine yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Ellison ve ark., 2011). Örneğin; evliliklerini kutsal olarak tanımlayan ve Yaratıcı'nın evlilikte aktif olarak bulunduğunu hisseden çiftlerin olumsuz duyguları daha az deneyimledikleri belirtilmiştir. Ayrıca eşleriye daha güçlü bağlar kurmaya, ortak faaliyetlere katılmaya ve birlikte daha fazla zaman geçirmeye istekli oldukları ve ilişkiyi iyileştirme konusunda daha istekli oldukları gösterilmiştir. Bu sonuçlar, çiftlerle çalışırken evlilik ilişkilerini güç-

lendirmeyi ve zenginleştirmeyi amaçlayan dini yorumların klinik uygulamada kullanılabilecek yararlı bilgiler sunabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, sözü edilen bulguların ilişkisel olduğunu kabul etmek, bu nedenle nedensellik anlamı içermeyebileceğini akılda tutmak gerekmektedir. Bu bağlamda sözü edilen nicel bulguların dindarlığın ilişkisel boyutta nasıl etkili olduğunu araştıran nitel çalışmalarla desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Din ve evlilik doyumu arasındaki ilişkiye yönelik yeni evli çiftlerle boylamsal bir çalışma yürüten Sullivan (2001), dindar çiftlerin evlilik bağının daha güçlü olduğunu, çatışma çözümünde daha yapıcı davrandıklarını ve boşanma olasılıklarının daha düşük olduğunu bulgulamıştır. Buna ek olarak bu araştırma iki önemli bulgu ortaya koymuştur. Birincisi, dindarlığın ancak eşin ruhsal işlevselliğinde sorun yok ise evlilik memnuniyetini artırdığı, eşlerden birinde sorun varsa evlilik doyumunun da düşük düzeylerde seyrettiği görülmüştür. Bu nedenle, her iki partnerin de işlevsel davranışa dair normatif kriterleri karşıladığı evliliklerde, din, evlilik memnuniyetini artırabilir; ancak ruhsal açıdan semptomlu bir eşle birlikte yüksek dindarlık düzeyleri evlilik sorunlarını şiddetlendirebilir. İkincisi, bireysel dindarlık özellikle dini katılıma sahip bireyler için evlilik mutluluğunu öngörmektedir.

DeMaris, Mahoney ve Pargament (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, evlilik eşitsizliği, evliliğin kutsallaştırılması ve çiftin dindarlığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Evlilik doyumu, evlilik çatışması, depresyon, anksiyete, eşitlik, evlilik ve dindarlığın kutsallaştırılması değişkenlerini ölçen araştırmanın sonuçları eşitsizliği algılayan çiftlerin evlilikten memnuniyet düzeyinin düştüğünü ve sağlık sorunları yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Örneğin, kadınlar evlilikte eşitsizliği erkeklerden daha fazla algılama eğiliminde olmuşlar ve eşlerine göre daha yüksek düzeyde depresyon ve anksiyete sorunları yaşadıklarını bildirmişlerdir. Teorik olarak araştırmacılar, kutsallaştırmanın ilişkiyi algılanan eşitsizliğin etkilerinden koruyan bir tampon görevi gördüğünü ifade etmektedirler.

Dindarlık, bireylerin toplumsal cinsiyet algısının aile dinamiklerini nasıl şekillendirdiği üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir (Bulanda, 2011). Muhafazakâr dini gelenekler, toplumsal cinsiyet dinamikleri, evlilikte güç dengesi ve kadın ve erkeğin kamusal ve özel alandaki pozisyonlarına yönelik belirleyici olsa da araştırmalar bu etkinin sınırlı olduğunu göstermektedir (Longman, 2008; Yadgar, 2006). Özellikle İslam üzerine tartışmalar, Batı medyası tarafından çoğunlukla olumsuz olarak algılanan

-örneğin cinsiyet rolleri ve kadınlara yönelik tutumlar gibi- konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Ennaji, 2016). Bununla birlikte araştırma sonuçları, bu olumsuz görüşleri desteklememekte, dindar Müslümanlar arasında artan evlilik doyumuna işaret etmektedir (Zaheri ve ark., 2016).

Evlilik ve aile yaşamında erkeklerin eşlerinden daha fazla güç hakına sahip olduğu hiyerarşik bir yapı muhafazakâr dini geleneklerin kucakladığı ataerkil bir ideolojidir. Fakat bu inancın pratiğe dökülmesinde birtakım farklılıkların olduğu bildirilmektedir. Birçok çalışma, hiyerarşide erkeğin güç pozisyonunun uygulamaya sanıldığı kadar yansımadağını göstermektedir. Daha ziyade, çoğu muhafazakâr erkek ve kadın erkek egemenliği fikrini ideolojik olarak destekleseler de pratikte oldukça eşitlikçi bir yapının olduğunu vurgulamışlardır. Aile içindeki iş bölümü ve sorumluluk paylaşımı, güç dinamiğine dair önemli gözlemler sunabilir. Muhafazakâr dini geleneklerin çoğu, evin bakımını kadınlara devretmesine rağmen, araştırmalar daha az cinsiyetçi bir uygulamanın varlığına işaret etmektedir (Avishai, 2008; Yadgar, 2006). Kadınların rolünü ev alanı içinde sınırlanmış olarak tanımlayan muhafazakâr dini ideolojinin de büyük ölçüde pratiğe yansımadağı görülmektedir (Longman, 2008).

Ülkemizde evli bireyler üzerinde yapılan bazı araştırmalara göre, evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme ve dindarlık değişkenleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu gösterilmiştir (Arvas & Hökeleki, 2017; Geçioğlu, 2019). Hünler & Gençöz (2005) tarafından yapılan bir diğer çalışma dindarlığın evlilik memnuniyeti üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya ve ayrıca dindarlık ile evlilik arasında algılanan evlilik problemlerinin çözümü üzerindeki arabulucu rolünü test etmeye odaklanmıştır. Araştırma bulguları dindarlığın evlilik memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisini araştıran bir diğer araştırma sonuçlarına göre ise evlilik uyumu ve dindarlık arasında pozitif yönde, anlamlı, ancak düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde dindarlık ve evlilik uyumunun alt boyutları ile evlilik uyumu ve dindarlığın alt boyutları arasında da pozitif yönde, genellikle anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Geçioğlu & Kayıklık, 2019). Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolünün incelendiği bir araştırmada, evlilik doyumu, kişisel değerler ve dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu bulgulanmıştır (Arvas, 2017).

Evlilikte problem çözme, evlilik doyumu ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan bir başka çalışmada, katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeyleri ile evlilikte doyum ve

evlilikte problem çözme becerileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulunurken, psikolojik iyi olma, evlilik doyumu ve evlilikte problem çözme düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında ilişki olmadığı saptanmıştır (Uçar, 2018). Benzer şekilde Şirin'in (2018) evli çiftlerin evlilik uyumları ile dini tutumları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırma sonuçları, çiftlerin evlilikte uyum ölçeği puanları ile dini tutum ölçeği puanları arasında anlamlı bir korelatif ilişki bulunmadığını göstermiştir. Balkanlıoğlu (2014) tarafından 30 evli çiftin katılımıyla yapılan ve din ile uzun süreli evlilikler arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışma, çiftlerin din algısını, dini pratiğini, din ve evlilik arasındaki ilişkiyi ve dinin evlilik sorunlarında nasıl çözüm sağladığına yönelik algılarını incelemiştir. Dini inanç ve uygulamaların evlilik üzerindeki etkilerine yönelik olarak çoğu katılımcının dinin evlilik sorunlarını çözme üzerindeki olumlu etkilerinden bahsettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, çiftlerin çoğu dinin evlilik sorunlarına çözüm sunabileceğine inanmaktadır.

Özetle, evlilik ilişkisi ve dindarlığa yönelik yapılan araştırmaların büyük bir kısmı dindar bireylerin eşleriyle daha az çatışma yaşadıklarını, işlevsel sorun çözme yöntemlerini daha sık kullandıklarını ve evlilik doyumlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

a.b. Dindarlık ve Anne-Baba-Çocuk İlişkisi

Bebeklikten başlayarak günlük yaşam akışına ilişkin aile rutinlerinin, sosyal ilişki ve bağ kurma biçimlerinin temel güven ve istikrar duygusunun gelişimi için çok önemli olduğu bilinmektedir. Dini inancın yansımaları, özellikle dini uygulamalar bu aile rutinleri arasında yer alan önemli temalardır. Ebeveynin kendi çocukluk öyküsü, köken ailesiyle ilişkileri etrafında gelişen kendilik algısı çocukla iletişimi etkileyen en önemli faktörlerdendir. Dolayısıyla ebeveynin benimsediği dini inanç ve uygulamalar çocukluktan yetişkinliğe uzanan psikososyal gelişim sürecini önemli ölçüde etkilemektedir.

Bazı çalışmalar, ebeveyn dindarlığının çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini bildirirken diğer bazı çalışmalar ise olumsuz etkilere vurgu yapmaktadır. Yüksek dindarlık düzeyine sahip ebeveynlerin aile üyeleriyle olan günlük etkileşimleri dini inançlarından etkilenmektedir. Dindarlık düzeylerine bağlı olarak ebeveynler çocuk eğitimiyle ilgili farklı değerlere sahip olabilir. Dindar ailelerin özellikle çocukların eğitimi ve sosyalleşme süreçlerinin birçok alanında dini değerlerine göre seçimler yaptıkları bildirilmiştir (Mahoney ve ark., 2008). Din psikolojisi inancın ilişkilerden ziyade bireylerin ruhsal refahında oynadığı olumlu ve olumsuz rollere odaklanma eğilimindedir (Hood ve ark., 2009). Oysa dindarlığın ilişkisel

bağlamda ortaya çıkan görünümleri özellikle ebeveyn çocuk ilişkisinin değerlendirilmesine yönelik önemli bir bakış açısı sunabilir. Bu bağlamda ebeveyn çocuk ilişkisinde dini inançların etkisi özellikle sıcak ve yakın bir ilişki kurma biçimiye ilişkilendirilmiştir. Bazı çalışmalarda ebeveyn dindarlığı ile etkili ebeveynlik, çocuğa yönelik fiziksel yakınlık ve sefkatli tutumlar arasında pozitif ilişki ve yine ebeveyn dindarlığı ile davranış sorunları arasında negatif bir ilişki olduğu gösterilmiştir (Duriez ve ark., 2009). Büyük ölçüde ABD ve Batı örneklemiyle yapılan bir meta-analiz çalışması, ebeveyn dindarlığının, olumlu davranışlarla ilişkili olduğunu göstermiştir (Mahoney ve ark., 2008). Bu sonuçların etkili ebeveynlik ve aidiyet hissinden kaynaklanan yakın ve sıcak bir yaklaşım tarzıyla ilişkili olduğu ileri sürülmüş ancak bu etkinin nasıl oluştuğu üzerinde çalışılmamıştır (Mahoney ve ark., 2001).

Dindarlık düzeyi ile ebeveyn-çocuk ilişkisi arasındaki bağlantıları inceleyen çalışmalar bu değişkenler arasında genellikle olumlu bağlantılar olduğunu bildirmektedir (Dollahite & Marks, 2005). Dini inanç ve uygulamalar geleneksel aile bağlarının oluşumuna ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır (Mahoney, 2010). Bir takip çalışmasında, Wilcox (2002) muhafazakâr anne babaların okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarıyla çatışma olasılıklarının daha az olduğunu göstermiştir. Ayrıca Mahoney ve arkadaşlarına ait bir çalışmada (2003) ebeveynliğin kutsallaştırılmasının, anne ve çocuk arasındaki olumlu etkileşimlerin artmasına neden olduğu belirtilmiştir. Ergenlerde ise büyük oranda ebeveyn dindarlığından etkilenen bireysel dindarlığın, daha düşük suç oranları, daha düşük madde kullanımı ve daha yüksek olumlu davranışlarla ilişkili olduğu gösterilmiştir (Regnerus, 2003). Bununla birlikte ebeveyn dindarlığını, ebeveyn-ergen ilişkilerindeki tutarsızlık ve ergenlerdeki davranış problemleri ile ilişkilendiren çalışmalar da bulunmaktadır (Kim-Spoon ve ark., 2012).

Dindarlığın bir yandan barış ve hoşgörü öte yandan ise çatışma ve önyargı ile karakterize düalist yapısı aile yaşamında da kendini göstermektedir. Bazı araştırmalar katı bir dini inancın esneklik ve uyum becerisi yönünden zayıf bir ebeveynliğe yol açabileceğini, muhafazakâr dini tutumlar ve yüksek düzeydeki dini katılımın doyumsuz bir ebeveyn çocuk iletişimiyle ilişkili olabileceğini göstermektedir (Weyand ve ark., 2013). 5-13 yaş arası çocukların Hıristiyan, Yahudi, Mormon ve Müslüman ebeveynleriyle görüşen Marks (2004) ebeveyn dindarlığının aileye bağlılık ve yakınlığı desteklediğini, ancak aile içinde bir çatışma kaynağı da olabileceğini bildirmiştir. Dolayısıyla ebeveyn dindarlığının etki boyutlarının kapsamlı bir şekilde anlaşılması için dini inanca ait fenomenlerin

işlevselliği arttıracak ve aynı zamanda bozabilecek şekilde çok yönlü doğasının dikkate alınması gerekmektedir.

Dindarlığın ilişkiler üzerindeki hem yararlı hem de zararlı etkilerinin bir arada incelendiği bir çalışmada kendini çok dindar olarak tanımlayan 198 aileyle görüşmeler yapılmıştır. Dindarlığın ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerinde nasıl hem birleştirici hem de bölücü bir etkiye sahip olabileceğini daha iyi anlamayı hedefleyen bu çalışmada dini deneyimin, dini uygulamalar, dini inançlar ve dini topluluğa bağlılık şeklinde üç boyutunun etkisi incelenmiştir. Elde edilen nitel bulgulara göre dinin birleştirici yönüne yapılan atıfların, dinin ayrıştırıcı ve bölücü yönüne yapılan atıflardan 8 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, azımsanmayacak ölçüde dinin ilişkiler üzerindeki olumsuz etkilerine yapılan atıflar da bulgulanmıştır. Dini inançlar veya uygulamalar, çocukların akran gruplarına uyum sağlama ve onlarla zaman geçirme istekleriyle çatıştığında, din özellikle aile iletişimini olumsuz yönde etkiler görünmektedir (Kelley ve ark., 2020). Ahmadi & Hossein-Abadi (2009) dini görevleri yerine getirmeye evlilik doyumu ve çocuk eğitimi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 660 evli çiftle bir araştırma yürütmüşlerdir. Sonuçlar, dini ayin ve törenlere düzenli olarak katılan çiftlerin evlilik doyumlarının daha yüksek olduğunu ve çocuk eğitiminde ılımlı ve işlevsel tutumları benimsediklerini göstermiştir.

Türkiye’de dindarlığın ebeveyn tutumları üzerindeki etkilerine yönelik yapılan araştırmalarda, dindarlık düzeyi ve ebeveyn çocuk ilişkisi arasında pozitif korelasyon olduğu yönünde sonuçlar çıksa da bazı araştırmalar herhangi bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin dini yönelimleri ve anne-baba tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada sözü edilen iki değişken arasında anlamlılık düzeyinde birtakım ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada dini yönelimin duygu boyutu ile kural ve sınırların belirli olduğu tutarlı bir disiplin anlayışıyla işleyen anne baba tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülürken, dini yönelimin duygu boyutu ile duygusal şiddete dayalı olumsuz anne baba tutumları arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmıştır (Dinç, 2007). Uysal’ın (2016) 14-26 yaş arası gençlerde dindarlık, empatik eğilim ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkileri incelediği araştırmada empatik eğilim ile dindarlık ve anne-baba tutumları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Anne-babalarının davranışlarını “olumlu ve demokratik” olarak algılayan gençlerin dindarlık düzeyinin daha yüksek olduğu, buna karşın babalarını “otoriter” ve “ilgisiz” olarak tanımlayanlar arasında ise dindarlık eğiliminin daha düşük olduğu saptanmıştır. 2-6 yaş

arası çocuk sahibi ailelerin ebeveyn tutumları ve çocuk yetiştirmede başvurdukları disiplin yöntemleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştıran bir başka çalışmada, dindarlık ile ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Yıldız, 2017). Kimter tarafından yapılan ve ergenlik dönemindeki gençlerin dinî inanç ve davranış özellikleri ile ebeveynin ilgili tutumu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka araştırmada anne-baba ilgisi ile dindarlık, aile dindarlığı, yaş ve gelir durumu gibi değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde herhangi bir fark ve ilişki görülmemiştir (Kimter, 2015b). Özetle araştırmalar ebeveyn çocuk iletişiminde dindarlığın özellikle ebeveyn tutumlarını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Öte yandan muhafazakâr ebeveyn tutumlarının ise gelişim dönemlerine göre uyarlanması beklenen esneklik ve uyum becerilerini olumsuz yönde etkilediği ortaya konmuştur.

a.c. Dindarlık ile Psikolojik Sağlık ve Başa ıkma İlişkisi

Dindarlık, ruh sağlığı ve fiziksel sağlık arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma, dini inanç ve uygulamaların fiziksel ve psikolojik refah üzerinde yararlı olabileceği konusunda artan bir fikir birliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda dini inanç ve uygulamaların fiziksel ve psikososyal sağlık, travma ve kayıpla baş etme, dayanıklılık, esneklik ve doyumlu ilişkiler üzerindeki güçlü etkilerine odaklanan birçok araştırma bulunmaktadır (Chai ve ark., 2012).

Araştırmaların büyük bir çoğunluğunda dindarlığın kaygı ve depresyonu azaltıcı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. 400 üniversite ğrencisi üzerine yapılan bir araştırmada dindarlık ile kaygı arasında negatif ilişki bulunmuştur (Khalek & Singh, 2014). Bu konuda ülkemizde de pek çok araştırma yapılmıştır. Gürsu (2011), dindarlık ile kaygı ilişkisini araştırdığı çalışmasında, dindarlık ile kaygı ve dindarlık ile depresyon arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde ruh sağlığı ve dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada Yaratıcı'nın varlığını öznel yaşamlarında güçlü bir şekilde hissedenden katılımcıların depresyon, umutsuzluk ve intihar eğilimi düzeylerinin düşük, öz saygı düzeylerinin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yapıcı, 2007). Dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan bir başka araştırmada, dindarlığın hem bireylerin hayat memnuniyetini hem de sağlık davranışlarını yerine getirme düzeyini olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır (Ayten, 2013).

Stres zamanlarında kişiye yardımcı olan başa çıkma stratejilerini sağlaması, dinin olumlu etkilerini gösterdiği bir diğer önemli mekanizmadır (Ano & Vasconcelles, 2005; Aytan & Sağır, 2014). Başa çıkma, bireyin iç ve dış uyaranların yarattığı olumsuz duyguları kontrol edebilmek, dönüştürebilmek ve gerginlikleri azaltmak için gösterdiği bilişsel ve davranışsal stratejiler olarak tanımlanabilir (Lazarus, 1993). Bu stratejilerden biri olan dini başa çıkma ise kişinin zorluklar karşısında dini inançları ışığında bir duruş benimsemesi, yaşanan güçlüğü dini referanslarla (dini ritüeller, anlam, huzur, kontrol ve Yaratıcı'ya yakınlık hissi) anlamlandırması ve durumu yönetmek için bilişsel ve davranışçı teknikleri kullanması yoluyla ruhsal sıkıntıyı kontrol edebilmeyi ifade eden bir kavramdır (Wortmann & Park, 2008). Dini başetmeyle ilgili teorik çerçeve, büyük ölçüde Lazarus & Folkman'ın (1984) dini başetme teorisini genişleten Pargament (1998) tarafından belirlenmiştir. Dindarlık kavramını 'kutsalla ilişkili anlam arayışı' olarak tanımlayan Pargament, kişinin dindarlık düzeyi arttıkça bir baş etme aracı olarak dini anlam ve uygulamalara daha sık başvurduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, içinde bulunulan koşulların belirsiz ve kontrol edilemez olarak değerlendirildiği veya baş etmenin kişinin bireysel kaynaklarını fazlasıyla aştığı durumlarda dini başa çıkmanın daha yoğun bir şekilde kullanıldığını belirtmiştir (Pargament, 1998).

Araştırmalar, dini başa çıkma biçimlerinin olumlu ve olumsuz dini başa çıkma şeklinde iki kategoride gruplanabileceğini göstermiştir (Pargament ve ark., 1998). Olumlu dini başa çıkma, aşkın bir güçle bağlantılı olma halini, yaşanan durumu daha büyük bir planın parçası olarak görme şeklinde bilişsel bir atıfla değerlendirmeyi ifade etmektedir. Meta-analitik bir araştırma, hayra yorarak yeniden değerlendirme, manevi destek arayışı ve dini bir gruptan sosyal destek alma şeklindeki olumlu dini başa çıkmanın depresyon, kaygı ve travma ile negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Ano & Vasconcelles, 2005). Olumlu dini başa çıkma yöntemlerinin tersine olumsuz dini başa çıkma, suçluluk hisleri ve cezalandırılma beklentisini içermektedir (Pargament ve ark., 2011). Yukarıda sözü edilen araştırma olumsuz dini başa çıkma ile depresyon, kaygı ve travma arasındaki pozitif ilişkiye işaret etmektedir (Ano & Vasconcelles, 2005). Zorlayıcı bir durum karşısında olumlu dini başa çıkmayı kullanan kişilerde psikolojik belirtilerin daha az olduğu, bu kişilerin daha olumlu bir ruhsal büyüme ve esneklik belirttikleri bilinmektedir. Olumsuz dini başa çıkma ise daha fazla psikolojik sıkıntı ve daha düşük yaşam kalitesiyle ilişkilendirilmiştir (Pargament ve ark., 2011).

Dini başa çıkma konusundaki araştırmalara öncülük eden Pargament ve arkadaşları (1998), başa çıkma konusunda dini atıfların ruhsal iyi oluş üzerinde tahmin edilenin çok üstünde sonuçlar verdiğinin altını çizmektedir. Dindar bireylerin stresle daha iyi başa çıkabildiğini, alkol veya uyuşturucu sorunlarını daha az yaşadığını, depresyon ve intihar deneyimlerinin daha düşük olduğunu belirten Pargament ve arkadaşları, dini başa çıkmanın aynı zamanda hastalık, mağduriyet, savaş veya sevilen birinin kaybı gibi deneyimler karşısında zihinsel ve bedensel bütünlüğü koruyucu bir işlev gördüğünü belirtmiştir. Yaşamın kaçınılmaz acıları karşısında dinin anlam sunan, teselli eden, g ve umut veren bir yönü olduğunu vurgulamışlardır. Benzer Şekilde Spilka, Hood, Hunsberger ve Gorsuch (2003), travmatik yaşam olayları karşısında dini başa çıkmanın sağlığı olumlu etkilediğini belirtmekte, bu konuda sayısız hızla artan çalışmalar da bu bulguyu desteklemektedir (Bryant-Davis & Wong, 2013; Brewer-Smyth & Koenig, 2014).

Epidemiyolojik araştırmalar, insanların yaşam stresleriyle başa çıkma için sıklıkla dini inançlarından destek aldıklarını göstermekte, bu konuda yapılan meta-analiz çalışmaları ise dini başa çıkmanın psikolojik iyi oluş üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, bireylerin dini uygulamalar yoluyla rahatlamak, dini liderler ve cemaatler aracılığıyla sosyal destek aramak ve stresli olayları Yaratıcı ile olan ilişkileri çerçevesinde yeniden değerlendirmek Şeklinde belli başlı dini başa çıkma stratejilerine başvurduklarını ortaya koymuştur (Krgeloh ve ark., 2012). Yakın tarihli araştırmalar, dindar kişilerin daha yüksek mutluluk düzeylerine (Koenig, 2011), strese uyum sağlama ve ruhsal doyuma ulaşma becerisine sahip olduğunu göstermektedir (Abu-Ras & Abu-Bader, 2008). Sosyal olarak, dindarlık sosyal bağların gelişmesini desteklemekle birlikte prososyal davranışların ve sağlıklı yaşam tarzlarının oluşmasını da teşvik etmektedir (Ayten, 2009). Ayrıca, dindarlığın kişileri alkol ve uyuşturucu kullanımından uzak tuttuğu (Abu-Ras ve ark., 2010) ve intihar gibi riskli davranışlardan caydırdığı yönünde bulgular ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Abdel-Khalek, 2008).

Suriyedeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan mültecileri kapsayan bir araştırmada, bireylerin yaşadıkları zorluklar karşısında dini başa çıkma etkinliklerine ne sıklıkla başvurdukları, depresif eğilimlerinin düzeyi ve dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklıkları ile depresif eğilimleri arasındaki ilişkinin tespiti amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda dini başa çıkma ile depresif eğilim arasındaki olumlu ilişkiyi vurgulayan bulgular elde edilmiştir (Ayten & Sağır, 2014). Bireylerin Őikretme yönelimleri, dini başa çıkma davranışları ve hayat memnuniyeti düzeyleri

arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer araştırmanın sonuçlarına göre hayat memnuniyeti ile şükür ve olumlu dini başa çıkma arasında olumlu ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Ayten ve ark., 2012).

Travma alanındaki araştırmalar, dindarlığın, travma sonrası iyileşme, dönüşüm ve pozitif büyüme üzerinde de güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Krizlerden sonra toparlanma ve uzun süren sıkıntıların üstesinden gelme yeteneği olarak tanımlanan psikolojik esneklik büyük ölçüde ilişkiseldir ve aile, toplum, kültür ve inanç temelli anlam sistemleri tarafından beslenmektedir. Bu yönüyle yaşam krizleri, travma, kayıp veya yoğun stres aile ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Sevdikleri kişinin kaybına hazırlanan veya bir kayıpla yüzleşen ailelerin, dini inanç ve uygulamalardan uyumu kolaylaştıran şekilde destek aldıkları bildirilmektedir (Burke ve ark., 2011). Yas sürecindeki kişiler genellikle günlük yaşamlarının önemli bir parçası olan dini inanç ve pratiklerin sevilen birinin kaybından sonra rahatlama sağladığını bildirmektedir (Currier ve ark., 2013).

Dini inanç ve uygulamaların bir baş etme yöntemi olarak özellikle orta ve ileri yaş evresinde artma eğiliminde olduğu bildirilmektedir. Bu bağlamda bireyler ölümlü olma gerçeğiyle yüzleşirken dini inançlarından destek almaktadır (Walsh, 2009). Ölümle ilişki yaşam boyu devam eden dinamik bir süreçtir, hiçbir zaman sona ermez ancak ölen kişinin fiziksel varlığı anılar, rüyalar, ritüeller ve hikâyeler yoluyla ruhsal bağlantılara dönüştürülür. Bir kaybın ardından düzenli olarak uygulanan dua ve kutsal metin okumaları gibi dini ritüeller, ölen kişinin psikik tasarımının zaman içinde özümsemesine ve ruhsal yapının bir parçası haline dönüşmesine yardımcı olmaktadır. Konuyla ilgili yaptıkları araştırmada Ungureanu ve Sandberg (2010) dinin evlilik ilişkisinde yaşanan stres ve kayıplarla başa çıkmada etkili olduğunu, inancın çiftlere zorluklarla başa çıkmada önemli bir destek sağladığını göstermişlerdir. Dinin kriz ve stres zamanlarında dua ve ibadet gibi ritüeller yoluyla dayanıklılık oluşturmadaki rolünü inceleyen Carter (2008) travma sonrası destek için insanların inançlarına, manevi ilişkilerine ve sosyal destek sistemlerine yöneldiğini tespit etmiştir.

Özetle dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların büyük bir kısmı dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki olumlu ilişkilere vurgu yapmış, dini inancın zorlayıcı yaşam olayları, travma, kayıp ve yas sürecinde önemli bir başa çıkma mekanizması olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

S o n u ç

Din ve aile alanında yapılan pek çok araştırma dinin çiftler ve aileler için hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Bir kısım araştırmacı dinin görece faydalı ve işlevselliği arttıran yönlerini araştırmaya eğilimliken, diğer bir kısım araştırmacı ise dinin bireyler ve aileler için işlevselliği bozan yönlerine odaklanmaktadır. Bu sebeple din ve aile hayatı arasındaki bağlantıyı araştıran literatürün çoğu kısmen çelişkili sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla dinin fayda sağlayabileceği etki alanlarıyla birlikte, ilişkilerde çatışmaya da yol açabilecek bir dizi temel fikir ve uygulamayı içeren yönlerini de aynı anda değerlendirmek daha dengeli bir bakış açısı sağlayabilir. Dini değerışkenler hakkındaki çelişkili bulguları açıklamak için din ve aile ilişkilerinin olumlu ve olumsuz şekilde değerlendirildiği indirgemeci yaklaşımlardan öte, dinin ailelerde nasıl ve neden farklı sonuçlar ürettiğine ilişkin daha fazla açıklamaya, bu bağlantının çift kutuplu doğasını keşfetmeye yönelik daha kapsamlı değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Dini inancın etki mekanizmalarına bütüncül bakabilmek yerine tümüyle olumlu veya olumsuz şekilde uç noktalarda değerlendirme eğilimi dindarlığı ele alan araştırmalarda rastlanan önemli eksikliklerden birisidir. Bir diğer önemli nokta ise bu alanda yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun belirli bir kesimle yürütölmüş olmasıdır. Din ve aile etkileşimi üzerine yapılan mevcut araştırmaların çoğu genellikle Anglo-Sakson ve Yahudi-Hıristiyan örneklemiyle yürütölmüş ve özellikle Müslüman nüfusu ile ilgili az sayıda araştırma yapılmıştır (Hatch ve ark., 2017). İslam, dünyadaki en büyük ikinci inanç ve dünyada hızla büyüyen bir dini topluluk olmasına karşın Müslümanlar görece az çalışılmış bir gruptur (Alghafli ve ark., 2014). Bununla birlikte Abdel-Halek'in Orta Doğu'daki çalışmaları başta olmak üzere son zamanlarda İslam ve diğer batılı olmayan dinlerin de bu bağlamda ele alındığı görölmektedir (Alghafli ve ark., 2014). Müslümanlar üzerindeki araştırmalarda son zamanlarda ılımlı bir artış olmakla beraber bu çalışmaları birçoğu İslam'ı bir etnik köken ya da kültür olarak ele alma eğilimindedir (Essig ve ark., 2018). Bu noktada Müslüman kültürünün İslam'ın kendisine eşdeğer olmadığını belirtmek önemlidir, bu nedenle dinin spesifik etkisini araştıran çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Her ne kadar dini inanç ve uygulamaların aile psikolojisi çalışmalarına entegrasyonu üzerine araştırmalar son yıllarda artmış olsa da sağlıklı dindar ailelerin ve çiftlerin ilişkilerinde dini inancı nasıl deneyimlediklerini inceleyen az sayıda araştırma bulunmaktadır. Din ve aile ile ilgili araştırmalar büyük ölçüde demografik ve nicel yaklaşımlar kullanan araştırmacılar tarafından yürütölmüş, ailesel dini deneyimi tüm boyutlarıyla

araştırmayı göz ardı eden tek boyutlu dindarlık ölçümlerine odaklanılmıştır. Çiftlerin inançlarını evliliklerine nasıl entegre ettiklerini, aile ve din arasındaki bağlantıyı derinlemesine, mülakat temelli, nitel yöntemler kullanarak anlamayı amaçlayan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Nitel yöntemlerde odak noktası ailelerdeki yapısal veya demografik eğilimleri tanımlamaktan ziyade, ailelerin kendi aile gerçeklerini yaratma ve sürdürme süreçlerini araştırmaktır. Böylelikle bireyin ve daha geniş bağlamda ailenin refahına katkıda bulunan tutumların içselleştirilmesinde rol oynayan bir olgu olarak kabul edilen dinin, aile hayatında nasıl işlediğinin araştırılması dindarlığın aile terapisi çalışmalarına entegrasyonu açısından önemli kazanımlar sunabilir.

Araştırmalar, eşlerin anlamlı bir inanç ve manevi hayatının, Yaratıcı ile bağlantının ilişkilerinde yakınlık, bağlılık, iletişim ve sorun çözme gibi alanlarda olumlu etkileri olduğu ve evlilik memnuniyetini arttırdığını göstermekle birlikte, özellikle ülkemizde yapılan araştırmaların bir kısmı bu bulguları destekler nitelikte olup bir kısmı da ilişkisiz sonuçlar ortaya koymuştur. Dolayısıyla dindarlığın aile ve evlilik işleyişinde etkili olduğu alanların sebep-sonuç ilişkisini ve dini inanca dair işleyen mekanizmayı mercek altına alan çalışmalara odaklanılması gerekmektedir. Dindarlık eşler arası sorunları çözmeye önemli kaynaklar sunuyor olabilir; ancak bu etkinin nasıl işlediğine dair araştırmalar sınırlıdır. Bireysel ve ilişkisel düzlemde inancın etkilerine ve anlamına dair niteliksel yönü ağır basan çalışmalar bu açıdan daha kapsamlı bir bakış açısı kazandırabilir. Benzer şekilde ebeveyn tutumları ve dindarlık ilişkisine dair önemli bilgiler sunan çok sayıda ampirik araştırma mevcuttur. Bununla birlikte aile ilişkileri ve etkili ebeveynlikte dindarlık etkisinin nasıl işlediği, dindarlığın ilişkiler bağlamında nasıl anlamlandırıldığı konusunun niteliksel olarak daha derinlemesine araştırılması büyük önem taşımaktadır.

Dini inanç ve uygulamaların bilimsel bir yaklaşımla incelenmesinin aile psikolojisi ve aile terapileri çalışmalarına önemli katkılar sağlayabileceği açık bir şekilde görülmektedir. Aile, dini inançların ve uygulamaların kuşaklar arası aktarımının gerçekleştiği yerdir. Bu nedenle dini geleneklerin ve toplulukların kalıcılığı ve devamı için çok önemlidir. Gün geçtikçe artan sayıda bilim insanı, dikkatlerini dinin evlilik ve aile ilişkilerinde oynadığı role çevirdiğinden, bulgular dinin çiftler ve aileler için artan evlilik istikrarı ve memnuniyeti ve daha olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi de dahil olmak üzere birçok fayda sağladığını göstermektedir (Essig ve ark., 2018). Dinin bireysel anlamda çok farklı tanımı ve deneyimlenme biçimi olan bir olgu olmasından ötürü nitel ve fenomenolojik çalışmalarla derinlemesine incelenmesi daha kapsamlı veriler sunabilir. Bu

bağlamda dindarlığın aile işleyişi üzerindeki etkilerinin ilişkisel bir bakış açısıyla ve derinlemesine nitel yöntemlerle araştırılması din psikolojisi, aile psikolojisi ve ailelere yönelik olarak yürütülen müdahale programlarına önemli katkılar sağlayabilir. Psikoloji biliminde nihai amaç kendimizi ve başkalarını daha iyi anlamaya çalışmak olduğundan kutsal kabul edilen dini inanç ve uygulamaları ve yaşama yönelik anlam oluşturma süreçlerini bilimsel araştırmaya dâhil etmek büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Abdel-Khalek A. M. & Singh A. P. (2014). Religiosity, subjective well-being, and anxiety in a sample of Indian University students. *Arab Journal of Psychiatry*, 25(2), 201-208.

Abdel-Khalek, A. M. (2008). Religiosity, health, and well-being among Kuwaiti personnel. *Psychological Reports*, 102 (1), 181-184.

Abdel-Khalek, A. M. (2013). The relationships between subjective well-being, health, and religiosity among young adults from Qatar. *Mental Health, Religion, & Culture*, 16, 306-318.

Abu-Ras, W. & Abu-Bader, S. H. (2008). The impact of the September 11, 2001, attacks on the well-being of Arab Americans in New York City. *Journal of Muslim Mental Health*, 3, 217-239.

Abu-Ras, W. & Ahmed, S. & Arfken, C. L. (2010). Alcohol use among U.S. Muslim college students: Risk and protective factors. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 9(3), 206-220.

Aghababaei, N. (2013). Between you and God, where is the general factor of personality? Exploring personality-religious relationships in a Muslim context. *Personality and Individual Differences*, 52, 196-198.

Ahmadi, K. & Hossein-Abadi, F. H. (2009). Religiosity, marital satisfaction and child rearing. *Pastoral Psychology*, 57, 211-221.

Alghafli, Z. & Hatch, T. & Marks, L. (2014). Religion and relationships in Muslim families: A qualitative examination of devout married Muslim couples. *Religions*, 5(3), 814-833.

Al-Othman, H. M. (2012). Marital happiness of married couples in the U.A.E society: A Sample from Sharjah. *Asian Social Sciences*, 8, 217.

Ano, G. G. & Vasconcelles, E. B. (2005). Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 61(4), 461-80.

Arvas, F. B. (2017). *Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arvas, F. B. & Hökelekli, H. (2017). Dindarlık ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 129-160.

Avishai, O. (2008). "Doing religion" in a secular world: Women in conservative religions and the question of agency. *Gender and Society*, 22, 409-433.

Ayten, A. (2009). *Prososyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolü*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: Bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1), 7-31.

Ayten, A. & Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 5-18.

Ayten, A. & Göcen, G. & Sevinç, K. & Öztürk, G. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine amprik bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.

Balkanlıoğlu, M., A. (2014). Questioning the relationship between religion and marriage: Does religion affect long-lasting marriage? Turkish couples' practice of, perception of, and attitudes towards religion and marriage. *The Journal of International Social Research*, 7(3), 515-523.

Brewer-Smyth, K. & Koenig, H. G. (2014). Could spirituality and religion promote stress resilience in survivors of childhood trauma? *Issues in Mental Health Nursing*, 35(4), 251-256.

Bryant-Davis, T. & Wong, E. C. (2013). Faith to move mountains: Religious coping, spirituality, and interpersonal trauma recovery. *American Psychologists*, 68(8), 675-684.

Bulanda, J. R. (2011). Doing family, doing gender, doing religion: Structured ambivalence and the religion-family connection. *Journal of Family Theory & Review*, 3(3), 179-197.

Burke, L. A., Neimeyer, R. A., McDevitt-Murphy, M. E., Ippolito, M. R., & Roberts, J. M. (2011). Faith in the wake of homicide: Religious coping and bereavement distress in an African American sample. *International Journal for the Psychology of Religion*, 21(4), 289-307.

Burr, W. R. & Marks, L. D. & Day, R. D. (2012). *Sacred matters*. London: Routledge.

Call, V. A. & Heaton, T. B. (1997). Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 382-392.

Carter, R. L. (2008). Understanding resilience through ritual and religious practice: An expanded theoretical and ethnographic framework. Hans- Georg Bohle & K. Warner (eds.), *Megacities resilience and social vulnerability* içinde (ss. 73-81). United Nations University, Institute for Environment and Human Security.

Chai, P. P. M. & Krägeloh, C. U. & Shepherd, D. & Billington, R. (2012). Stress and quality of life in international and domestic university students: Cultural differences in the use of religious coping. *Mental Health, Religion & Culture*, 15(3), 265-277.

Carrier, J. M. & Mallot, J. & Martinez, T. E. & Sandy, C. & Neimeyer, R. A. (2013). Bereavement, religion, and posttraumatic growth: A matched control group investigation. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(2), 69-77.

DeMaris, A. & Mahoney, A. & Pargament, K., I. (2010). Sanctification of marriage and general religiousness as buffers of the effects of marital inequity. *Journal of Family Issues*, 31, 1255-1278.

Dezutter, J. & Luyck, K. & Hutsebaut, D. (2009). "Are you afraid to die?" Religion and death attitudes in an adolescent sample. *Journal of Psychology & Theology*, 37, 163-173.

Dinç, A. (2007). *Ergenlerde anne-baba tutumları ve dini yönelim*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dollahite, D. C. & Marks, L. D. (2005). How highly religious families strive to fulfill sacred purposes. V. L. Bengtson, D. Klein, A. Acock, K. Allen, & P. Dilworth-Anderson (eds.), *Sourcebook of family theory and research* içinde (ss. 533-541). Sage.

Dollahite, D. C. & Hawkins, A. J. & Parr, M. R. (2012). "Something more": The meanings of marriage for religious couples in America. *Marriage and Family Review*, 48, 339-362.

Dollahite, D. C. & Marks, L. D. (2018). Introduction to the special issue: Exploring strengths in American families of faith. *Marriage & Family Review*, 54, 617-634.

Dollahite, D. C. & Marks, L. D. & Goodman, M. A. (2004). Religiosity and families: Relational and spiritual linkages in a diverse and dynamic cultural context. Marilyn J. Coleman and Lawrence H. Ganong (ed.), *The Handbook of Contemporary Families: Considering the Past, Contemplating the Future* içinde (ss. 411-341). Sage.

Duriez, B. & Soenens B. & Neyrinck B. & Vansteenkiste, M. (2009). Is religiosity related to better parenting? Disentangling religiosity from religious cognitive style. *Journal of Family Issues*, 30, 1287-1307.

Ellison, C. G. & Burdette, A. M. & Wilcox, W. B. (2010). The couple that prays together: Race and ethnicity, religion and relationship quality among working age adults. *Journal of Marriage and Family*, 72, 963-975.

Ellison, C. G. & Henderson, A. K. & Glenn, N. D. & Harkrider, K. E. (2011). Sanctification, stress, and marital quality. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 60(4), 404-420.

Ennaji, M. (2016). Women, gender, and politics in Morocco. *Social Sciences*, 5(4), 1-8.

Essig, L. W., Lott, M. L., Abo-Zena, M. M., Alghalfi, Z., Marks, L. D., & Dollahite, D. C. (2018). Answering to Allah: Relational unity among American Muslim families. *Marriage & Family Review*, 54(7), 749-61.

Fiese, B. H. & Tomcho, T. J. (2001). Finding meaning in religious practices: The relation between religious holiday rituals and marital satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 15, 597-09.

Fincham, F. D. & Ajayi, C. & Beach, S. R. H. (2011). Spirituality and marital satisfaction in African American couples. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3, 59-268.

Fincham, F. & Beach, S. (2014). I say a little prayer for you: Praying for partner increases commitment in romantic relationships. *Journal of Family Psychology*, 28, 587-593.

Geçioğlu, A & Kayıklık, H. (2019). Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: Evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 202-224.

Geçioğlu, A. R. (2019). Evlilikte dinin etkisini hissetme ve evlilik uyumu ilişkisi. *Turkish Studies*, 14(4), 621-642.

Goeke-Morey, M. & Taylor, L. & Merrilees, C. & Shirlow, P. & Cummings, E. (2014). Adolescents' relationship with God and internalizing adjustment over time. *Journal of Family Psychology*, 28, 749-758.

Goodman, M. A. & Dollahite, D. C. (2006). How religious perceive the influence of God in their marriage. *Review of Religious Research*, 48, 41-155.

Gürsu, O. (2011). Ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hatch, T., Alghafli, Z., Marks, L., Rose, A., Rose, J., Hardy, B., & Lambert, N. (2017). Prayer in Muslim families. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work*, 36, 73-95.

Hernandez, K. M. & Mahoney, A. & Pargament, K. I. (2011). Sanctification of sexuality: Implications for newlyweds' marital and sexual quality. *Journal of Family Psychology*, 25, 75-780.

Hood, R. W. Jr. & Hill, P. C. & Spilka, B. (2009). *The psychology of religion: An empirical approach* (4 ed.). Guilford Press.

Hünler, O. S. & Gençöz, T. (2005). The effects of religiousness on marital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship. *Contemporary Family Therapy*, 27(1), 123-136.

Inozu, M. & Karanci, A. N. & Clark, D. A. (2012). Why are religion individuals more obsessional? *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 43, 959-966.

Kelley, H. H. & Marks, L. D. & Dollahite, D. C. (2020). Uniting and dividing influences of religion on parent-child relationships in highly religious families. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance on-line publication.

Kimter, N. (2015a). İlgili-seven anne-baba tutumları ile din ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine. *Dini Araştırmalar* 18(46), 9-44.

Kimter, N. (2015b). İlgili anne-baba tutumları ve dindarlık: Üniversiteli gençler üzerinde ampirik bir araştırma. *Bilimname*, 29, 109-140.

Kim-Spoon, J. & Longo, G. S. & McCullough M. E. (2012). Adolescents who are less religious than their parents are at risk for externalizing and internalizing symptoms: The mediating role of parent-adolescent relationship quality. *Journal of Family Psychology*, 26, 636-41.

Koenig, H. G. (2011). *Spirituality and health research: Methods, measurement, statistics, and resources*. Templeton Foundation Press.

Koenig, H. G. & King, D. E. & Carson, V. B. (2012). *Handbook of religion and health* (2. ed.). Oxford.

Krägeloh, C. U. & Chai, P. P. & Shepherd, D. & Billington, R. (2012). How religious coping is used relative to other coping strategies depends on the individual's level of religiosity and spirituality. *Journal of religion and health*, 51(4), 1137-1151.

Lambert, N. M. & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict. *Family Relations*, 55, 439-449.

Lazarus, R. S. (1993). From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*, 44 (1), 1-22.

Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.

Longman, C. (2008). Sacrificing the career or the family? Orthodox Jewish women between secular work and the sacred home. *European Journal of Women's Studies*, 15, 223-239.

Luo, S. & Klohnen, E. C. (2005). Assortative mating and marital quality in newlyweds: a couple-centered approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(2), 304-26.

Mahoney A. (2005). Religion and conflict in family relationships. *Journal of Social Issues*, 61, 689-706.

Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999 to 2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 805-827.

Mahoney, A. & Pargament K. I. & Swank A. & Tarakeshwar, N. (2001). Religion in the home in the 1980s and 90s: A meta-analytic review and conceptual analysis of religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15, 59-596.

Mahoney, A. & Pargament, K. I. & Tarakeshwar, N. & Swank, A. B. (2008). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Psychology of Religion and Spirituality*, 1, 63-101.

Mahoney, A., Pargament, K.I., Jewell, T., Swank, A.B., Scott, E., Emery, E., & Rye, M. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, 13(3), 321-338.

Mahoney, A., Pargament, K.I., Murray-Swank, A., & Murray Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, 44, 220-236.

Marks, L. D. (2004). Sacred practices in highly religious families: Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Family Process*, 3, 217-231.

Myers, S. (2006). Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns. *Journal of Marriage and the Family*, 68(2), 292-304.

Nelson, J. A. & Kirk, A. M. & Ane, P. & Serres, S. A. (2011). Religious and spiritual values and moral commitment in marriage: Untapped resources in couples counseling? *Counseling and Values*, 55, 228-246.

Pargament, K. I. & Feuille, M. & Burdzy, D. (2011). The brief RCOPE: Current psychometric status of a short measure of religious coping. *Religions*, 2(1), 51-76.

Pargament, K. I. & Smith, B. W. & Koenig, H. G. & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 710-724.

Putnam, R. D. & Campbell, D. E. (2010). *American grace: How religion divides and unites us*. New York: Simon & Schuster.

Regnerus M. D. & Elder G. H. (2003). Staying on track in school: Religious influences in high-and low-risk settings. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2, 633-649.

Routledge, C. & Abeyta, A. A. & Roylance, C. (2016). An existential function of evil: The effects of religiosity and compromised meaning on belief in magical evil forces. *Motivation and Emotion*, 40(5), 681-688.

Schnabel, L. (2016). The gender pray gap: Wage labor and the religiosity of high-earning women and men. *Gender & Society*, 30, 643-669.

Schramm, D. G. & Marshall, J. P. & Harris, V. W. & Lee, T. R. (2012). Religiosity, homogamy, and marital adjustment: an examination of newlyweds in first marriages and remarriages. *Journal of Family Issues*, 33(2), 246-268.

Simonc, B. & Mandelj, T. & Novsak, R. (2013). Religious-related abuse in the family. *Journal of Family Violence*, 28, 339-349.

Spilka, B. & Hood, R. W. & Hunsberger, B. & Gorsuch, R. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach* (3. ed.). New York: Guilford Press.

Spilman, S. K., Neppl, K. T., Donnellan, M. B., Schofield, T. J., & Conger, R. D. (2013). Incorporating religiosity into a developmental model of positive family functioning across generations. *Developmental Psychology*, 49, 762-774.

Stark, R. (2012). *America's blessings: How religion benefits everyone, including atheists*. Pennsylvania: Templeton Press.

Sullivan, K. T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: An investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, 15, 610-626.

Şirin, T. (2018). Evli çiftlerin evlilik uyumları ile dini tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 13 (3), 691-722.

Uçar, E. (2018). *Psikolojik iyi oluş yordayıcısı olarak dindarlık, evlilik doyumu ve problem çözme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ungureanu, I. & Sandberg, J. G. (2010). "Broken together": Spirituality and religion as coping strategies for couples dealing with the death of a child: A literature review with clinical implications. *Contemporary Family Therapy*, 32, 302-319.

Uysal, V. (2015). Gençlerde empati eğilimi, anne-baba tutumları ve dindarlık. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 7-40.

Vaaler, M. L. & Ellison C. G. & Powers, D. A. (2009). Religious influences on the risk of marital dissolution. *Journal of Marriage and Family*, 71, 917-934.

Walsh, F. (ed.). (2009). *Spiritual resources in family therapy*. (2. baskı). New York: Guilford Press.

Weyand, C. & OLaughlin, L. & Bennett, P. (2013). Dimensions of religiousness that influence parenting. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(3), 182-191.

Wilcox W. B. (2002). Focused on their families: Religion, parenting & child well-being. Working Papers 961, Princeton University, *School of Public and International Affairs, Center for Research on Child Wellbeing*.

Wortmann, J. H. & Park, C. L. (2008). Religion and spirituality in adjustment following bereavement: An integrative review. *Death Studies*, 32, 703-736.

Yadgar, Y. (2006). Gender, religion, and feminism: The case of Jewish Israeli traditionalists. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45, 353-370.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.

Yıldız, K. (2017). *Ailelerde çocuk disiplini ve dindarlık ilişkisi (Bursa örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmaniye Üni-versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zaheri, F., Dolatian, M., Shariati, M., Simbar, M., Ebadi, A., & Azghadi, S. B. (2016). Effective factors in marital satisfaction in perspective of Iranian women and men: A systematic review. *Electronic Physician*, 8(12), 3369-3377.

